

- Stasevska, 2018 – Stasevska O.A. Eksplikatsiia aksiolohichnoho aspektu kontseptu «istorychna pam'iat» [Explication of the axiological aspect of the concept «historical memory»] // *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurdychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. 2018. Vyp. 1 (36). S. 123–135. [in Ukrainian]
- Stepyko, 2011 – Stepyko M.T. Ukrainiska identychnist: fenomen i zasady formuvannia [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation]. K.: NISD, 2011. 336 s. [in Ukrainian]
- Tarasova, 2017 – Tarasova N.Yu. Komemoratyvni zasady natsionalnoi identyfikatsi [Commemorative grounds for national identification] // *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. 2017. № 20. S. 140–143. [in Ukrainian]
- Ukraina, 2007 – Ukraina v 2006 rotsi: vnutrishnie i zovnishnie stanovyshe ta perspektyvy rozvytku: ekspertna dopovid [Ukraine in 2006 : internal and external situation and development prospects: expert report.] / red. V.I. Tyshchenko. K. : Slavutych-Delfin, 2007. 256 s. [in Ukrainian]
- Filosofskiy slovnyk, 2002 – Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk : entsyklopedyia [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H.S. Skovorody ; holov. red. V.I. Shynkaruk. Kyiv : Abrys, 2002. 742 s. [in Ukrainian]
- Khalbvaks, 2007 – Khalbvaks M. Sotsyalnye ramky pamiaty [Social framework of memory]. M. : Novoe yzd-vo, 2007. 384 s. [in Russian]
- Khatton, 2004 – Khatton P. Ystoryia kak yskusstvo pamiaty [History as an art of memory] / per. s anh. V.Yu. Bystrova. SPb: Vladymyr Dal, 2004. 424 s. [in Russian]
- Shatska, 2011 – Shatska B. Mynule – pam'iat – mit [Past - memory - myth] / Per. z pol. Oles Herasym, nauk. red. Andrii Pavlyshyn. Chernivtsi: Knyhy. KhKhI, 2011. 248 s. [in Ukrainian]
- Yak, 2017 – Yak B. Natsyonalizm y moralnaia psykholohyia soobshchestva [Nationalism and the moral psychology of the community]. M.: Yzd-vo Ynstituta Haidara, 2017. 520 s. [in Russian]
- Le Goff J, 1988 – Le Goff J. Histoire et memoire. Paris, Gallimard, 1988. 416 p. [in French]
- Nora, 1994 – Nora P. Between memory and history: Les lieux de memoire. N.Y., Oxford: Oxford univ. press, 1994. 724 p. [in English]
- Ross, 2009 – Ross M.H. Culture and Belonging in Divided Societies: Contestation and Symbolic Landscapes. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2009. 312 p. [in English]

УДК 316.334.56 (470+571) "18/19":930

Лариса ФИЦИК,

orcid.org/0000-0001-5953-2018

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії та методик навчання

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

(Україна, Умань)

Larysa_fytsyk@ukr.net

Ігор ФИЦИК,

orcid.org/0000-0003-0035-6376

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальних та правових дисциплін

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

(Україна, Умань)

Fytsykiigor@gmail.com

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР РОСІЙСЬКОГО МІСТА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті за допомогою комплексного, системного підходу висвітлюється стан вивчення соціокультурного простору російського міста другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в російській історіографії. Здійснено неупереджений аналіз накопиченого доробку дореволюційних, радянських та сучасних російських істориків, який стосувався як вивчення окремих складових соціокультурного простору російського міста зазначеного періоду, так і трактування його соціокультурного образу. Виокремлено основні групи праць з історіографії проблеми та встановлено персональний внесок їх авторів у її розробку. Виявлено, що у дореволюційній та радянській історіографії соціально-культурні проблеми російського міста не належали до

найважливіших напрямів дослідження, а ґрунтовне вивчення міського соціокультурного простору розпочалося порівняно недавно. Встановлено, що історіографія проблеми демонструє тенденції, характерні для західної історичної науки, хоча зі своєю специфікою.

Ключові слова: соціокультурний простір, російське місто, російська історіографія, історики-урбаністи, соціокультурні дослідження, друга половина XIX – початок XX ст.

Larysa FYTSYK,

Candidate of Historic Sciences,
Associate Professor at the Department of World History and Teaching Methods
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
Larysa_fytsyk@ukr.net

Igor FYTSYK,

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social and Legal Disciplines
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
Fytsykiigor@gmail.com

SOCIO-CULTURAL SPACE OF THE RUSSIAN CITY (SECOND HALF OF THE 19th - BEGINNING OF THE 20th CENTURY): HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

The article highlights the state of the study of the socio-cultural space of a Russian city in the second half of the 19th - early 20th centuries in Russian historiography with the help of comprehensive and systematic approaches. An unbiased analysis of the accumulated heritage of pre-revolutionary, Soviet and modern Russian historians was carried out. It concerns both the study of individual components of the socio-cultural space of the Russian city of the specified period, and the interpretation of its socio-cultural image. The main groups of works on the historiography of the problem are singled out and the personal contribution of their authors to its development is established.

The main methodological approaches to the study of this problem during the last third of the 19th - 20s of the 21st century are considered. Special attention is paid to the latest methods of studying the modern Russian city in post-Soviet historiography. It has been established that in pre-revolutionary and Soviet historiography, the socio-cultural problems of the Russian city were not among the most important areas of research, and a thorough study of the urban socio-cultural space began relatively recently. Attention is focused on the fact that the works of modern Russian urban historians are characterized by a wider range of studies of the socio-cultural development of Russian cities than those of their predecessors.

Attention is drawn to the fragmentation of the study of this issue, which is reflected, in particular, in the fact that the historians have studied only some regional aspects of the socio-cultural space of Russian cities and, mainly, provincial ones. It was revealed that modern historiographical studies of the socio-cultural space of the Russian city of this period are sporadic and focused only on historiographical assessments of the social composition and everyday life of the urban population, leaving other components of the socio-cultural space without attention. It is argued that in modern conditions, the post-reform Russian city in the perception of historians has turned into a direct participant and exponent of the social environment, the bearer of a certain socio-cultural experience and cultural tradition.

Historiography of the problem demonstrates tendencies characteristic of Western historical science, although with its own specifics. It is concluded that there is a ripe need for both a comprehensive historiographical study of the socio-cultural space of Russian cities of this period, and the emergence of local studios devoted to the analysis of the peculiarities of the course of processes taking place in the socio-cultural space of provincial cities in modern Russian historical science.

Key words: socio-cultural space, Russian city, Russian historiography, urban historians, socio-cultural research, the second half of the 19th - early 20th century.

Постановка проблеми. В сучасних умовах післяреформене російське місто у сприйнятті істориків стало не тільки пасивним локусом певних соціокультурних, економічних та політичних процесів, а безпосереднім учасником, актором, генератором та виразником соціального середовища, носієм певного соціокультурного досвіду та міської культурної традиції. Готовність дослідників вивчати різноманітні аспекти історії міста через призму

культури дала новий імпульс розвитку історичної урбаністики і багато у чому визначила її спрямованість.

Дослідження особливостей соціокультурного простору російських міст пов'язане з інтересом сучасних істориків-урбаністів до проблем соціальної та культурної історії, зокрема до історії культури Росії та соціально-культурних аспектів російської урбанізації. Без таких досліджень неможливо зрозуміти культурний потенціал та особливості російського міста як феномену, його відмінності від західноєвропейського міста, ціннісну систему російської міської культури індустріальної доби та роль міст як культурних осередків та носіїв суспільно-історичного прогресу. Виділення соціокультурного аспекта в дослідженні російського міста доби модернізаційних перетворень диктується рядом чинників, які визначають інтерес сучасної історіографії до суспільно-культурних проблем загалом та багатофункціональності міста як організму в соціально-економічній структурі суспільства зокрема.

З огляду на величезний інтерес до вивчення даної проблематики в російській історіографії, який відобразився у великій кількості дисертаційних досліджень, статей та монографій, слід дати неупереджений історіографічний аналіз накопиченого доробку дореволюційних, радянських та сучасних російських істориків, який стосувався як вивчення окремих складових соціокультурного простору російського міста другої половини XIX – початку XX ст., так і трактування його образу.

Аналіз досліджень. Сучасні історіографічні дослідження соціокультурного простору російського міста зазначеного періоду характеризуються фрагментарністю та невеликою кількістю. Крім того, як правило, вони опубліковані в останні роки та зорієнтовані лише на історіографічні оцінки соціального складу та повсякденного життя міського населення, залишаючи інші складові соціокультурного простору поза увагою.

Із праць загального характеру, у яких аналізується стан та головні напрями сучасних соціальних та соціокультурних досліджень слід назвати посібники В.Зверєва, М. Парамонова та Рєпіної «История исторического знания» (Зверєва та ін., 2004) та навчальний окремий навчальний посібник А. Рєпіної (Рєпіна, 2013).

З історіографічних робіт насамперед слід назвати статтю російського історика-містознавця А. Платонової, у якій її автор намагалася дати аналіз вивчення міського стану у сучасній пострадянській історіографії (Платонова, 2009). Дослідниця, зокрема, дійшла до висновку, що у дореволюційній російській та радянській історичній науці проблеми соціальної історії російського міста не належали до найважливіших напрямків, і лише в сучасних умовах розпочався пошук нових підходів та методів його дослідження.

Історіографічні оцінки та огляд праць про трансформацію міщанства як стану в останній третині XIX – початку XX ст. на прикладі губернського міста міста Іваново-Вознесенська містяться у статті Н. Маннової та Н. Губіної (Маннова, Губіна, 2009). Її автори спробували розглянути особливості повсякденного життя міщанського стану міста в умовах модернізації. Аналіз сучасної історичної літератури, присвяченої міській тематиці, дав підставу їм

зробити висновки про подолання істориками методологічного догматизму, посилення інтересу до міста як об'єкта історичного вивчення, та навіть про «справжній бум і навіть моду на історико-культурне дослідження російського міста, і насамперед, провінційного» (Маннова, Губіна, 2009:56).

З історіографічної точки зору викликає інтерес підхід до вивчення повсякденного життя провінційного міста у контексті культури міського повсякдення, який запропонувала сибірська дослідниця О. Шилова (Шилова, 2010).

Культурне середовище міст та його вплив на перебіг соціокультурних процесів, які у ньому відбувалися, досліджували В. Козляков, Т. Котлова. А. Купріянов, Л. Лемайкіна Г. Міхеєва, М. Семенов, В. Чернічкіна та ін.

Найбільш комплексний історіографічний аналіз праць російських істориків, присвячених соціокультурним аспектам дослідження, міститься у дисертаційному дослідженні (Кошман, 2001) та монографії відомої російської містознавиці Лідії Кошман (Кошман, 2008). Грунтовним аналітичним підходом до міста як простору відзначаються історіографічні статті сучасної дослідниці А.Мазаник (Мазаник, 2013; Мазаник, 2014).

Разом з тим, дана проблематика стала об'єктом вивчення більшою мірою культурологів, ніж істориків, що, безумовно, пов'язане зі специфікою предмета дослідження. Слід звернути увагу і на те, що у переважній більшості історичних праць соціокультурний простір міст розглядається з матеріально-речової сторони, у той час як у сучасній історичній науці в умовах «просторового перевороту» (spatial turn) в останні роки намітився новий підхід до його трактування – як певної об'єктивної реальності, продукту соціального конструювання та уяви. З огляду на це, виникла потреба переосмислити проблему соціокультурного простору російського міста через призму поглядів різних історіографічних шкіл, що сприятиме більш об'єктивному її висвітленню дослідниками.

Мета статті. Метою дослідження є з'ясування стану вивчення соціокультурного простору російського міста в російській історіографії та аналіз особливостей дослідження даної проблематики дореволюційними, радянськими та сучасними російськими істориками.

Виклад основного матеріалу. Проблема міста як соціокультурного явища – одна з найбільш складних та дискусійних в гуманітарних науках. Як складна, багатогранна система, воно вже не одне десятиліття залишається пріоритетним об'єктом в економічних, соціальних, культурних та політичних дослідженнях.

Проте вивчення російського міста пореформеного періоду здавна привертало увагу насамперед істориків. Спроби його історіографічного аналізу з'явилися вже в кінці XIX ст., коли російська історіографія перебувала у фазі становлення та розвивалася у процесі боротьби різноманітних напрямів. У цей час публікується ряд статей, заміток, нарисів, монографічних досліджень, у яких містилася як загальна інформація про тогочасні російські міста, так і праці, присвячені окремим аспектам їх життєдіяльності, зокрема

соціокультурним.

Із загальних праць дореволюційної російської історіографії, у яких аналізувалися соціально-демографічні процеси у Росії та роль демографічного фактору у формуванні соціальної структури тогочасного міського простору, слід відзначити працю В. Семенова-Тянь-Шанського про міста європейської Росії (Семенов-Тянь-Шанський, 1910).

Однак більш чисельними у цей час стають історико-публіцистичні нариси Г. Веселовського, К. Головщикова, А. Соколова, присвячені окремим губерньським і повітовим містам. Зазначимо, що оскільки вони були написані не тільки місцевими істориками та краєзнавцями, а й статистами, географами, то аспекти соціальної історії міст розглядалися у них узагальнено, та не були виокремлені як складові міських студій.

У кінці XIX ст. виділяється соціокультурний напрям дослідження російських міст – у цей час уже з'являється ряд публікацій з історії розвитку культурних та освітніх установ та розвідки, у яких розглядаються питання міського благоустрою. Публікації дослідників М. Щепкіна, Я. Абрамова, Л. Красовського та Н. Дружиніна торкнулися багатьох важливих аспектів історії соціальної стратифікації населення тогочасного міста, зокрема особливостям міщанства як стану та його ролі у створенні та функціонуванні соціокультурного міського простору. «У них вперше у вітчизняній науці, – як зазначають сучасні російські історіографи Н. Маннова та Н. Губіна, – «досліджувався склад цього стану, його заняття, способи отримання доходу та оподаткування» (Маннова, Губіна, 2009:56).

Однак чисельність такого роду праць була незначною, вони не відзначалися повнотою та всебічним аналізом дослідження соціально-культурних особливостей розвитку міст, зокрема його соціокультурного простору як об'єкта. Слід констатувати, що більш пристальна увага у дореволюційній історіографії була зосереджена на вивченні соціально-економічних та адміністративних аспектів міської історії Росії.

У 20-ті роки XX ст. розпочався новий етап вивчення російського міста. У Радянській Росії у цей час акцентувалася увага на дослідженні історії повсякденності, зокрема міська культура в історичній науці починає розглядатися у контексті соціально-історичного феномену.

Так, значний інтерес для істориків-урбаністів становлять праці І. Гревса, М. Анциферова, М. Піксанова, які стояли біля витоків історичної урбаністики та розробили підхід до вивчення російського міста як багатофункціонального організму, який потрібно досліджувати насамперед через призму культурних процесів, які у ньому відбувалися.

Історіографічний інтерес для вивчення міста XIX ст., зокрема його соціокультурного життя, становить праця одного із засновників російської історичної урбаністики М. Піксанова, у якій її автор вперше проаналізував процес утворення міського культурного простору та місце і роль у цьому процесі провінційних міст, у яких, власне, і відбувалася культурна та громадська діяльність (Піксанов, 1928). Для вивчення культурного розвитку

російської провінції дослідник запропонував цікавий підхід, використовуючи, зокрема, категорію «культурне гніздо». Одним із таких «культурних гнізд», які, на думку дослідника, мали значний внесок у суспільний культурний процес, він називає Саратов (Бірюкова, 2006:12).

Загалом, на протязі 20-70-ті рр. ХХ ст. соціокультурна тематика розглядалася в історичних працях побіжно, переважно у контексті історії окремих міст. Як приклад - праця загального характеру П. Екземплярського про історію міста Іваново (Екземплярський, 1958). Та все-ж слід констатувати, що у цей період вітчизняними істориками були зроблені певні кроки у питанні вивчення міського соціокультурного простору – було визначено основні джерела та методологію вивчення проблеми, завдяки чому склалося чітке уявлення про характерні риси побуту та культури городян. Разом з тим, міська проблематика, як і раніше, залишалася порівняно рідкісним фрагментом у системі соціогуманітарного знання. Враховуючи міждисциплінарний характер дослідження, подальшим вивченням соціокультурних аспектів міської історії з кінця 1970-х років почали займатися філософи, соціологи та культурологи.

Наступний період вивчення соціокультурних проблем російського міста розпочався лише на початку 80-х рр. ХХ ст. У монографії П. Ридзюнського було продовжено проблематику пореформеного російського міста (Ридзюнський, 1983), і хоча соціокультурне середовище, як і у його попередників, не стало об'єктом окремого дослідження, слід, на нашу думку, звернути увагу на аналітичний підхід науковця до вивчення соціальних процесів, - зокрема соціальної структури міського населення та взаємовідносин сільського та міського населення, що є важливим, на наш погляд, для розуміння соціокультурних процесів, які відбувалися у тогочасному російському місті зазначеного періоду. Викликає інтерес у монографії радянського науковця і його характеристика російського міста як специфічного соціально-економічного простору.

На початку 90-х рр. ХХ ст. історико-урбаністичні дослідження у Росії продовжуються. Використання досвіду іноземних та російських істориків-урбаністів розширило горизонти вивчення та пізнання російського міста вже не просто як феномену культури, а насамперед як складного динамічного соціокультурного універсуму. Пошук нових підходів та методів призвів до зміни пріоритетів у бік соціальної історії та історії ментальності. Тому, як і в зарубіжній історіографії, у працях російських істориків-урбаністів особливої актуальності набули соціально-демографічні та соціокультурні дослідження, у яких розглядалася проблематика формування соціокультурного простору міста у контексті вивчення соціального складу, умов життя та соціальної активності його жителів.

Загалом, як зазначають Н. Маннова та Н. Губіна, у працях радянського періоду російськими істориками були зроблені нові кроки у проблематиці вивчення міського населення, і у них склалося певне уявлення про побут та культуру городян (Маннова, Губіна, 2009:55). Разом з тим, – як слушно зауважила сучасна російська історіографія А. Платонова, – в дореволюційній

і радянській історичній науці міська історія не належала до ключових напрямів дослідження, так як «вивчення історії російського міста у дореволюційний період переважно концентрувалося на адміністративно-правових, а у радянській історіографії – на економічних проблемах» (Платонова, 2009:99).

Подальший пошук нових підходів, методів і проблем призвів до зміни пріоритетів у працях російських істориків, змістивши їх у царину соціальної історії та історії ментальності. Свідченням цього стало продовження досліджень у сфері соціальної історії міста, і у цьому напрямку за останні десятиліття було захищено цілий ряд дисертаційних робіт, видано ряд монографій та статей, у яких особлива увага дослідників була сфокусована на аналізі соціального складу городян та соціокультурних змінах у російських містах пореформеного періоду.

Одним з нових напрямів розвитку сучасної російської історіографії стало вивчення особливостей міського простору як соціального середовища. Дослідники міста відзначають його двоїсту структуру – з одного боку як «ігрового майданчика» для ідеологів та архітекторів, та як соціального середовища, у якому розвивається цей діалог (між містом та його жителями, городян між собою) (Історична урбаністика, 2014:25).

Сучасні праці російських істориків-урбаністів характеризуються більш широким спектром дослідження міського соціокультурного простору, ніж у їх попередників. Н. Маннова та Н. Губіна відзначили те, що «поступово відходив у минуле характерний для попереднього періоду методологічний догматизм, а у дослідників спостерігалось значне посилення інтересу до міста як об'єкта історичного вивчення». Вони навіть зазначають про «появу справжнього буму на історико-культурне дослідження російського міста, і насамперед, провінційного» (Маннова, Губіна, 2009:55).

Особливої увагу, на наш погляд, заслуговують статті дослідниці Анни Мазаник, присвячені так званому «культурному перевороту» у російській сучасній урбаністиці, у яких запропоновані новітні підходи до вивчення модерного російського міста у пострадянській історіографії, зокрема підхід до міста як простору. Сучасне трактування образу міста, – на думку дослідниці, – стало більш різнобічним, ніж у радянській історіографії (Мазаник, 2013:223). Досить цікавою з методологічної точки зору виглядає теза історикині про те, що на зміну традиційному вертикальному підходу (зверху вниз) до формування соціокультурного простору російського міста, насамперед дореволюційного, приходять усвідомлення істориками існування багатоманітності акторів, які формують міське середовище, та складних взаємозв'язків між ними. Погоджуємося з думкою дослідниці про те, що «образ міста у пострадянській історіографії виглядає більш гармонійним та цілісним, незважаючи на його багатогранність» (Мазаник, 20014).

Однією з найбільш помітних тенденцій у сучасній російській історіографії останніх десятиліть став підвищений інтерес до культурної історії. Незважаючи на те, що в російському академічному середовищі «нова культурна історія» як напрям займає ще досить маргінальні позиції порівняно з

американською та західно-європейською урбаністикою, суттєво поступається політичній і соціальній історії, необхідно константувати, що історія російського міста другої половини XIX – початку XX ст. демонструє тенденції, характерні для західної історіографії, хоча зі своєю особливою специфікою.

Слід зазначити, що попри те, що ґрунтовне вивчення післяреформеного російського міста як соціокультурного явища розпочалося порівняно недавно, вже існує значний пласт спеціальної літератури, яка висвітлює різні аспекти і напрямки їх соціокультурного розвитку у зазначений період. Тому всю історіографію проблеми можна розділити на три великі групи:

1) загальні праці, присвячені російським містам XIX – початку XX століття, у яких, зокрема, місто розглядається як феномен культури;

2) праці, присвячені аналізу соціально-культурних процесів у російських столичних та провінційних містах;

3) праці, у яких знайшли відображення окремі аспекти формування міського соціокультурного простору (соціальна та гендерна структура населення, формування міщанства як соціокультурного типу, архітектурний вигляд та благоустрій міст, розвиток освіти, закладів культури, побут та повсякденне життя городян).

До праць загального характеру слід віднести шеститомне видання «Нариси російської культури XIX століття» (перший том присвячений російському суспільно-культурному середовищу XIX ст. (Нариси російської культури, 2011), третій – культурному потенціалу російського суспільства зазначеного періоду) (Нариси російської культури, 2001), та збірник наукових праць «Історичне місто російської провінції – культурний універсум» (Історичне місто, 2009).

До другої групи праць належить монографія Л. Кошман, яка є особливо цінною для нашої роботи. У ній досить ґрунтовно розглядається проблема суспільно-культурного життя російського міста на прикладі формування культурного середовища столичних та провінційних центрів (Кошман, 2008). Важливим внеском у російське містознавство стало її дисертаційне дослідження (Кошман, 2001), у якому російське місто розглядається через призму соціокультурного аспекту, а також історико-культурологічна стаття дослідниці, присвячена аналізу культурного простору російського міста як феномена (Кошман, 2013),

Проблемам соціокультурному розвитку столичних міст, зокрема проблемам формування культурного простору, присвячена монографія М. Кагана про Санкт-Петербург (Каган, 2019) та дисертаційне дослідження московської дослідниці Т. Балашової про внесок московських монастирів у розвиток соціокультурного середовища Москви другої половини XIX – початку XX ст. (Балашова, 2007).

Історіографія провінційних міст представлена більш широким спектром праць, у яких знайшла відображення регіональна специфіка формування та розвитку соціокультурного простору на прикладі губернських та повітових міст. Звернення до культурного, зокрема культурно-просвітницького життя провінційного міста у XIX – на початку XX ст. пов'язане з розповсюдженою у

російській історіографії тезою про абсолютну культурну відсталість російської провінції у досліджуваній період.

Особливо актуальною в історичній науці є характеристика міського культурного життя XIX – початку XX ст., акцентована у більшості на історичному досвіді міст, які знаходилися у безпосередній близькості від столиці (Твер, Владимир, Калуга, Ярославль) та ін. Слід зазначити, що великий інтерес для науковців становить вивчення характерних особливостей соціально-економічного та культурного життя цих губернських міст.

Серед такого роду праць викликають зацікавлення публікації про місто Курськ. Аналізу культурного життя цього міста у кінці XIX - на початку XX ст. присвячене дисертаційне дослідження М. Семенова. У ньому, зокрема, система освіти (публічної освіти та бібліотечної справи) та культурного дозвілля розглядається ученим як частина феномену міської культури (Семенов, 2011).

Культурний образ російського міста другої половини XIX – на початку XXст. на прикладі повітових міст Поволжя розглядався у дисертаційних досліджень Л. Лемайкіної, Ю. Бухарова. Ю. Рогача.

Третя група праць, у яких знайшли відображення окремі аспекти формування міського соціокультурного простору, є найбільш чисельною. У 2003 році була видана двохтомна фундаментальна монографія Б. Миронова «Социальная история России периода империи» (Миронов, 2003). Окрім характеристики міщанства як певного соціокультурного типу городянина, велику увагу в ній було приділено істориком детальному вивченню функціональної структури російського міста та її еволюції.

Дослідження у сфері соціальної історії міста продовжуються, і за останнє десятиліття захищено цілий ряд дисертаційних робіт, видано ряд монографій та статей про міщанство як другий за чисельністю стан у дореволюційній Росії після селянства, тому із історіографічною оцінкою А. Платонової про те, що на відміну від дореволюційних та радянських праць, «...сучасна історіографія міщанства представлена досить вузьким колом робіт і практично обмежується дослідженнями Л. Кошман та Б. Миронова, монографією Купріянова та авторефератами дисертаційних робіт» (Платонова, 2009:99), погодитися не можна, оскільки вона на даний час вже є застарілою.

У контексті вивчення соціокультурного простору міста як системи через призму діяльності мікрогрупи (міщанства), одним з найважливіших підходів, які найчастіше використовували дослідники, є мікропідхід. Застосування методів мікроісторії, «нової локальної історії» на яких він ґрунтується, дозволяє шляхом вивчення локальних явищ інтерпретувати соціальний простір окремих міст як частину історії окремої країни.

Для аналізу міста як соціокультурної системи дослідники використовували як традиційні методи дослідження (структурно-функціонального аналізу, порівняльно-історичний), за допомогою яких, зокрема, можна прослідкувати особливості та відмінності соціокультурних систем провінції та столиці, так і нові наукові методи, зумовлені міждисциплінарним характером дослідження-культурологічний, семіотичний, архітектурно-історичний, соціологічний, синергетичний, семіотичний.

Регіональний зріз проблеми представлений дисертаційним дослідженням А. Долгопятова про міщанський стан міст Московської губернії (Долгопятов, 2010) та монографією сибірських дослідників Ю. Гончарова та В. Чутчева про міщанський стан Західного Сибіру у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. (Гончаров, Чутчев, 2004).

Формуванню соціокультурного простору провінційних повітових міст присвячене дисертаційне дослідження Т. Гусевої (Гусева, 2012). Культурне середовище міст російської провінції розглядалося у статтях В. Козлякова (Козляков, 1998), Н. Габдулової (Габдулова, 2007). Провінція у цих працях розглядається як особливий феномен, який характеризує культурний ландшафт країни, а провінційне місто відображається як безпосередній його виразник.

Значна кількість публікацій істориків стосувалася проблем повсякденної культури та дозвілля міських жителів. О. Гончарова у дисертаційному дослідженні відзначає значення культурного простору та його вплив на життя суспільства і держави на прикладі провінційних міст Нижнього Поволжя. Особливу увагу вона приділяє соціокультурним змінам, які відбулися у сфері освіти та повсякденної культури цих міст у добу модернізаційних перетворень. Дослідниця, зокрема, дійшла до висновку, що міська система освіти впливала на соціокультурний образ міста та формування духовних потреб його жителів (Гончарова, 2007).

О. Сизова та Н. Губіна на прикладі губерньського міста Іваново-Вознесенська намагалися прослідкувати основні тенденції та характер змін культури дозвілля міських жителів на рубежі ХІХ – ХХ ст., акцентувавши увагу на зародженні нових форм розваг у цьому індустріальному місті, адаптації городян до нових форм повсякденного життя та її труднощам у процесі урбанізації (Сизова, Губіна, 2009:71).

Слід зазначити, що міста, насамперед, провінційні, розглядаються науковцями як центри, які бурхливо розвивалися. Тут, – на думку курського дослідника М. Семенова, – формувався новий культурний простір, і загалом, у пореформенних містах активізувалося культурне життя (Семенов, 2014).

Окремо слід зупинитися на історіографічних працях, присвячених вивченню соціокультурного простору російського міста, які характеризуються фрагментарністю та невеликою кількістю. Як правило, вони опубліковані в останні роки та зорієнтовані лише на історіографічні оцінки соціального складу та повсякденного життя міського населення, залишаючи інші складові соціокультурного простору поза увагою.

Російська історіографія А. Платонова у своєму історіографічному нарисі про стан вивчення міського стану у сучасній пострадянській історичній науці, припускає, що контекст, у якому проблеми культури увійшли в новітню російську історіографію, пов'язані, з одного боку, з російською публіцистикою, а з іншого – надбаннями європейської та американської історичної науки ХХ ст. (Платонова, 2009:99). Однак, – на думку істориків, – рівень знань сучасних російських істориків про місто є недостатнім, а їх мислення все ще не позбавлене від радянських стереотипів (Платонова, 2009:102).

Н. Маннова та Н. Губіна, проаналізувавши праці дослідників, які вивчали

регіональні проблеми трансформації міщанства останньої третини XIX – початку XX ст. на прикладі міста Іваново-Вознесенська, відзначили, що «коло проблем, пов'язаних з історією російського міста та міщанства як представника міського стану, дуже рідко ставало предметом дослідження істориків, хоча вітчизняна дореволюційна, радянська і пострадянська історіографія містить чимало цікавих ідей для пошуку сучасних методологічних підходів до аналізу повсякденного життя міщанського стану» (Маннова, Губіна, 2009:56).

Заслуговує на увагу історіографічна стаття сибірської дослідниці О.Шилової про культуру міського повсякдення, у якій дослідниця дає огляд сучасних праць російських істориків, які займаються вивченням культури повсякдення міст Центральної Росії, Сибіру та Далекого Сходу. На основі використання широкого кола історичних джерел історіограф актуалізувала стан дослідження даної проблеми на історичному відрізку часу, який охоплює період XIX початку XXI століття та закликала містознавців більш глибоко вивчати культуру провінційного міста, оскільки, – на її думку, – «більшість російських істориків-урбаністів сьогодні обмежуються лише світом соціальних, етнічних або професійних груп у рамках столичного або периферійного центру та адміністративно-територіального утворення» (Шилова, 2010:124).

Фундаментальні роботи про життя провінційного міста, на думку дослідниці, в основному представлені дослідженнями способу життя конкретних соціальних груп та працями, що розкривають проблеми повсякденності, а комплексний підхід до вивчення проблеми повсякденного життя міста сьогодні обмежений часовими рамками і територіальними межами життя губерньського міста лише останньої третини XVIII – першої половини XIX століття (Шилова, 2010:125).

Важливу роль в освоєнні нових прийомів та підходів у пізнанні проблеми міського повсякдення як частини соціокультурного простору історіограф відвела доробку сибірських істориків, у працях яких аналіз теми міської повсякденності здійснюється насамперед у контексті соціально-культурної та соціально-демографічної проблематики. Погоджуємося з тезою історикині про те, що «нова історіографічна ситуація дозволяє саме регіональним історикам активно освоювати нові прийоми та підходи в пізнанні проблеми повсякденного життя міста» (Шилова, 2010:125).

Висновки. Таким чином, історіографія проблеми свідчить про великий інтерес російських істориків до вивчення даної проблеми, що відобразилося у великій кількості дисертаційних досліджень, статей та монографій, які стосувалися як вивчення окремих складових соціокультурного простору російського міста другої половини XIX – початку XX ст., так і трактування його соціокультурного образу.

Можна констатувати той факт, що дореволюційними, радянськими та сучасними російськими дослідниками був зібраний величезний фактичний матеріал та намічені підходи до аналізу соціокультурного середовища російського міста. Однак слід констатувати фрагментарність дослідження даної проблематики та той факт, що об'єктом вивчення істориків стали лише окремі регіональні аспекти соціокультурного простору російських міст, і

переважно провінційних.

Грунтовне вивчення післяреформеного російського міста століття як соціокультурного явища розпочалося лише в останні два десятиріччя, і вже існує значний пласт спеціальної літератури, яка висвітлює різні аспекти та напрямки його соціокультурного розвитку у зазначений період. Сучасні праці російських істориків-урбаністів характеризуються більш широким спектром дослідження міського соціокультурного простору, ніж у їх попередників.

Історіографія соціокультурного простору російського міста другої половини XIX – початку XX ст. демонструє тенденції, характерні для західної історіографії, хоча зі своєю особливою специфікою. Аналіз сучасної історичної літератури, присвяченої вказаній тематиці, дає підстави зробити висновки про подолання істориками методологічного догматизму, посилення інтересу до міста як соціокультурного феномену.

З огляду на це, необхідне як комплексне історіографічне дослідження соціокультурного простору російських міст зазначеного періоду насамперед через призму культури, так і локальні історіографічні студії, присвячені особливостям вивчення розвитку соціокультурних процесів у губернських та провінційних містах у працях російських істориків.

Вимагає перегляду та ґрунтовного аналізу сучасний методологічний інструментарій, який використовують російські історики-урбаністи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Балашова, 2007 – Балашова Т. В. Московские монастыри в социокультурной среде столичного города второй половины XIX - начала XX века : дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Москва, 2007. 248 с.
- Бирюкова, 2006 – Бирюкова А. Б. Социокультурное пространство поволжских городов первой половины XIX века: дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Самара, 2006. 353 с.
- Габдулова, 2007 – Габдулова Н. Н. Культурное пространство провинциального города // *Труды Псковского политехнического института*. 2007. № 11. С. 40-43.
- Гончаров, 2004 – Гончаров Ю. М., Чутчев В. С. Мещанское сословие Западной Сибири второй половины XIX – начала XX в. Барнаул: Изд-во Алтайского университета. 2004. 206 с.
- Гончарова, 2007 – Гончарова О. В. Повседневная жизнь провинциального российского города на рубеже XIX – XX вв.: на материалах Нижнего Поволжья: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. Астрахань, 2007. 17 с.
- Гусева, 2012 – Гусева Т. М. Городские сословия и формирование социокультурной среды уездных городов Среднего Поволжья во второй половине XIX – начале XX в.: дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02. Самара, 2012. 436 с.
- Долгопят, 2010 – Долгопят А. В. Мещанское сословие городов Московской губернии: эволюция в пореформенный период: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. Москва, 2010. 222 с.
- Зверева та ін., 2004 – Зверева В. В., Парамонова М. Ю., Репина Л. П. История исторического знания: Пособие для вузов. М: Дрофа, 2004. 288с.
- Злотникова та ін., 2009 – Исторический город русской провинции – культурный универсум / за ред. Т. С. Злотникова, Н. А. Дидковской. Ярославль, 2009. 232 с.
- Каган, 2019 – Каган М. С. Град Петров в истории русской культуры: учеб. пособ. Москва: Издательство Юрайт. 2019. 515с.
- Козляков, 1998 – Козляков В. Н. Культурная среда провинциального города. Очерки русской культуры XIX века : в 6 т. / ред. кол.: Л. Д. Дергачева, Л. В. Кошман и др. Москва, 1998. Т. 1. С. 125-202.
- Кошман, 2008 – Кошман Л. В. Город и городская жизнь в России XIX столетия: Социальные и культурные аспекты. М.: РОССПЕН, 2008. 448 с.
- Кошман, 2013 – Кошман Л. В. Культурное пространство русского города XIX – начала XX вв. К вопросу о креативности исторической памяти. // *Человек и культура*. 2013. № 2. С. 42-115. DOI: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=639.
- Кошман, 2001 – Кошман Л. В. Русский город в XIX в.: Социокультурный аспект исследования: дис. ... докт. ист. наук: 07.00.02. Москва, 2001. 360 с.
- Мазаник, 2013 – Мазаник А. В. Культурный поворот и российская историческая урбанистика // *Прошлый век*:

- сб. научн. тр. / под ред. Миллера А. И. М., 2013. Вып. 1. С. 223-240.
- Мазаник, 2014 – Мазаник А. Преодолевая советскую традицию: историческая урбанистика в России и «культурный поворот» // *Historians*. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1291-anna-mazanyk-preodolevaia-sovetskuiu-tradytsiyu-ystorycheskaia-urbanistyka-v-rossyy-v-kulturnyi-povorot> (дата звернення: 10.10.2014).
- Маннова, 2009 – Маннова Н. Н., Губина Н. М. Трансформация повседневных практик мещанского сословия Иваново-Вознесенска в последней трети XIX – начале XX вв.: историографический и источниковедческий аспекты // *Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ*. 2009. №4. С. 55-62.
- Миронов, 2003 – Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): в 2 т. СПб.: Дмитрий Буланин, 2003. Т. 1. 548 с.
- Очерки русской культуры. Конец XIX – начало XX века. Москва: Издательство Московского университета, 2011. Т. 1. Общественно-культурная среда. 880 с.
- Очерки русской культуры XIX века. Москва: Издательство Московского университета, 2001. Т. 3. Культурный потенциал общества. 640 с.
- Платонова, 2009 – Платонова А. А. Городские сословия XIX в. в постсоветской историографии // *Вестник Московского городского педагогического университета. Серия «Исторические науки»*. №2 (4). 2009. С. 99-105.
- Репина, 2013 – Репина А. П. История исторического знания: учеб. пособие для бакалавров. М.: Издательство Юрайт, 2013. 280с.
- Семенов-Тянь-Шанский, 1910 – Семенов-Тянь-Шанский В. П. Город и деревня в европейской России: очерк по экономической географии. СПб., 1910. 212 с.
- Семенов, 2011 – Семенов М. Ю. Культурная жизнь русского губернского города в конце XIX – начале XX в.: (по материалам г. Курска): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. Белгород, 2011. 22 с.
- Семенов, 2014 – Семенов М. Ю. Культурно-просветительская жизнь русского провинциального города в конце XIX- начале XX века (по материалам г. Курска и г. Воронежа) // *Культура и образование*. Октябрь 2014. № 10. URL: <http://vestnik-rzi.ru/2014/10/2379> (дата обращения: 13.11.2014).
- Сизова, 2009 – Сизова Е. С., Губина Н. М. Развлекательная культура Иваново-Вознесенска на рубеже XIX - XX вв. // *Вестник гуманитарного факультета Ивановского государственного химико-технологического университета*. Иваново, 2009. Выпуск 4. С. 71-78.
- Пиксанов, 1928 – Пиксанов Н. К. Областные культурные гнезда: Историко-краеведческий семинар. Москва, Ленинград: ГИЗ, 1928. 218 с.
- Поповой та ін., 2014 – Историческая урбанистика: теория и практика: учебник для вузов / под ред. Поповой Н. А., Пономаревой М. А. Ростов-на-Дону: Издательство Южного федерального университета, 2014. 320 с.
- Рыдзюнский, 1983 – Рыдзюнский П. Г. Крестьяне и город в капиталистической России второй половины XIX века. Москва, 1983. 272 с.
- Шилова, 2010 – Шилова О. Н. Повседневная жизнь провинциального города: к историографии вопроса // *Вестник Томского университета*. 2010. №4 (12). С. 124-126.
- Экземплярский, 1958 – Экземплярский П. М. История города Иванова: В 2 ч. Иваново, 1958. 396 с.

REFERENCES

- Balashova, 2007 – Balashova T. V. Moskovskie monastyiri v sotsiokulturnoy srede stolichnogo goroda vtoroy poloviny XIX - nachala XX veka [Moscow monasteries in the socio-cultural environment of the capital city of the second half of the XIX – early XX centuries]: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02 / Moskovskiy gosudarstvenniy universitet im. M. V. Lomonosova. Moskva, 2007. 248 s. [in Russian]
- Biryukova 2007 – Biryukova, A. B. Sotsiokulturnoe prostranstvo povolzhskih gorodov pervoy poloviny XIX veka [Socio-cultural space of the Volga cities of the first half of the XIX century]: dis. ...kand. ist. nauk : 07.00.02 / Samara, 2006. 353 s. [in Russian]
- Gabdulova, 2007 – Gabdulova N. N. Kulturnoe prostranstvo provintsialnogo goroda [Cultural space of a provincial city] // *Trudy Pskovskogo politehnicheskogo instituta*. 2007. № 11. S. 40-43. [in Russian]
- Goncharov, 2004 – Goncharov Yu. M., Chutchev V. S. Meshchanskoe soslovie Zapadnoy Sibiri vtoroy poloviny XIX – nachala XX v. [Meshchanskoe estate of Western Siberia in the second half of the XIX – early XX centuries]. Barnaul: Izd-vo Altayskogo universiteta, 2004. 206 s. [in Russian]
- Goncharova, 2007 – Goncharova O. V. Povsednevnyaya zhizn provintsialnogo rossiyskogo goroda na rubezhe XIX – XX vv.: na materialah Nizhnego Povolzhya [Everyday life of a provincial Russian city at the turn of the XIX – XX centuries: based on materials from the Lower Volga region]: avtoref. dis. ...kand. ist. nauk: 07.00.02. Astrahan, 2007. 17 s. [in Russian]
- Guseva, 2012 – Guseva T. M. Gorodskie sosloviya i formirovanie sotsiokulturnoy sredy uездnykh gorodov Srednego Povolzhya vo vtoroy polovine XIX – nachale XX v. [Urban estates and the formation of the socio-cultural environment of the district towns of the Middle Volga region in the second half of the XIX – early XX centuries]: dis. ... d-ra ist. nauk : 07.00.02. Samara, 2012. 436 s. [in Russian]

- Dolgopyatov, 2010 – Dolgopyatov A. V. Meschanskoe soslovie gorodov Moskovskoy gubernii: evolyutsiya v poreformennyiy period [The bourgeois estate of the cities of Moscow province: evolution in the post-reform period]: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. Moskva, 2010. 222 s. [in Russian]
- Zvereva, 2004 – Zvereva V. V., Paramonova M. Yu., Repina L. P. Istoriya istoricheskogo znaniya: Posobie dlya vuzov [The history of historical knowledge: A manual for universities]. M: Drofa, 2004. 288s.
- Zlotnikova ta in., 2009 – Istoricheskiy gorod russkoy provintsii – kulturniy universum [The historical city of the Russian province – a cultural universe] / pod red. T. S. Zlotnikova, N. A. Didkovskoy. Yaroslavl, 2009. 232 s. [in Russian]
- Kagan, 2019 – Kagan M. S. Grad Petrov v istorii russkoy kulturyi: ucheb. posob. [The city of Petrov in the history of Russian culture: textbook] Moskva: Izdatelstvo Yurayt. 2019. 515s. [in Russian]
- Kozlyakov, 1998 – Kozlyakov V. N. Kulturnaya sreda provintsialnogo goroda [The cultural environment of a provincial city]. Ocherki russkoy kulturyi XIX veka : v 6 t. / red. kol.: L. D. Dergacheva, L. V. Koshman i dr. Moskva, 1998. T. 1. S. 125–202. [in Russian]
- Koshman, 2008 – Koshman L. V. Gorod i gorodskaya zhizn v Rossii XIX stoletiya: Sotsialnye i kulturnye aspekty [City and Urban Life of the XIX century: Social and Cultural Aspects]. M.: ROSSPEN, 2008. 448 s. [in Russian]
- Koshman, 2013 – Koshman L.V. Kulturnoe prostranstvo russkogo goroda XIX – nachala XX vv. K voprosu o kreativnosti istoricheskoy pamyati [Cultural space of the Russian city of the XIX – early XX centuries. On the question of the creativity of historical memory] // Chelovek i kultura. 2013. № 2. S. 42-115. DOI: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=639 [in Russian]
- Koshman, 2001 – Koshman L. V. Russkiy gorod v XIX v.: Sotsiokulturniy aspekt issledovaniya [Russian city in the XIX century: Sociocultural aspect of the study]: dis. ... dokt. ist. nauk: 07.00.02. Moskva, 2001. 360 s. [in Russian]
- Mazanik, 2013 – Mazanik A. V. Kulturniy povорот i rossiyskaya istoricheskaya urbanistika [Cultural Turn and Russian Historical Urban Studies] // Proshlyiy vek: sb. nauchn. tr. / pod red. Millera A. I. M., 2013. Vyip.1. S. 223-240.
- Mazanik, 2014 – Mazanik A. Preodolevaya sovetskuyu traditsiyu: istoricheskaya urbanistika v Rossii i «kulturniy povорот» [Overcoming the soviet tradition: historical urbanism in Russia and the «cultural turn»] // Historians. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1291annamazanykpreodolevaia-sovetskuiu-traditsiyu-ystorycheskaia-urbanistyka-v-rossyy-y-kulturniy-povorot> (data zvernennya: 10.10. 2014). [in Russian]
- Mannova, 2009 – Mannova N. N., Gubina N. M. Transformatsiya povsednevnykh praktik meschanskogo sosloviya Ivanovo-Voznesenska v posledney treti XIX – nachale XX vv.: istoriograficheskii i istochnikovedcheskii aspekty [Transformation of everyday practices of the bourgeois class of Ivanovo-Voznesensk in the last third of the XIX – early XX centuries: historiographic and source study aspects] // Vestnik gumanitarnogo fakulteta IGHTU. 2009. № 4. S. 55-62. [in Russian]
- Mironov, 2003 – Mironov B. N. Sotsialnaya istoriya Rossii perioda imperii (XVIII – nachalo XX v.) [Social history of Russia during the period of the empire (XVIII – early XX century)].: v 2 t. SPb.: Dmitriy Bulanin, 2003. T. 1. 548 s. [in Russian]
- Ocherki russkoy kulturyi. Konets XIX – nachalo XX veka [Essays on Russian culture. Late XIX – early XX century]. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 2011. T. 1. Obschestvenno-kulturnaya sreda. 880 s. [in Russian]
- Ocherki russkoy kulturyi XIX veka [Essays on Russian culture XIX century]. Moskva.: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 2001. T. 3. Kulturniy potentsial obschestva. 640 s. [in Russian]
- Platonova, 2009 – Platonova A. A. Gorodskie sosloviya XIX v. v postsovetskoy istoriografii [Urban estates of the XIX century in post-Soviet historiography] // Vestnik Moskovskogo gorodskogo pedagogicheskogo universiteta. Seriya «Istoricheskie nauki». №2 (4). 2009. S. 99-105. [in Russian]
- Repina, 2013 – Repina A. P. Istoriya istoricheskogo znaniya: ucheb. posobie dlya bakalavrov [The history of historical knowledge: a textbook for academic undergraduate studies]. M.: Izdatelstvo Yurayt, 2013. 280s. [in Russian]
- Semenov-Tyan-Shanskiy, 1910 – Semenov-Tyan-Shanskiy V. P. Gorod i derevnya v evropeyskoy Rossii: ocherk po ekonomicheskoy geografii [City and village in European Russia: an essay on economic geography]. SPb., 1910. 212 s. [in Russian]
- Semenov, 2011 – Semenov M. Yu. Kulturnaya zhizn russkogo gubernskogo goroda v kontse XIX – nachale XX v.: (po materialam g. Kurska) [Cultural life of the Russian provincial city in the late XIX – early XX centuries: based on materials from the city of Kursk]: avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. Belgorod, 2011. 22 s. [in Russian]
- Semenov, 2014 – Semenov M. Yu. Kulturno-prosvetitel'skaya zhizn russkogo provintsialnogo goroda v kontse XIX – nachale XX veka (po materialam g. Kurska i g. Voronezha) [Cultural and educational life of a Russian provincial city in the late XIX – early XX centuries (based on materials from Kursk and Voronezh)] // Kultura i obrazovanie. Oktyabr 2014. №10 [Elektronnyy resurs]. URL: <http://vestnik-rzi.ru/2014/10/2379> (data obrascheniya: 13.11.2014). [in Russian]
- Sizova, 2009 – Sizova E. S., Gubina N. M. Razvlekatelnaya kultura Ivanovo-Voznesenska na rubezhe XIX – XX vv. [Entertaining culture of Ivanovo-Voznesensk at the turn of the XIX – XX centuries] // Vestnik gumanitarnogo fakulteta Ivanovskogo gosudarstvennogo himiko-tehnologicheskogo universiteta. Ivanovo, 2009. Vyipusk 4. S. 71 - 78. [in Russian]
- Piksanov, 1928 – Piksanov N. K. Oblastnye kulturnye gnezda: Istoriko-kraevedcheskiy seminar [Regional cultural nests. Historical and local history seminar]. Moskva, Leningrad : GIZ, 1928. 218 s. [in Russian]

- Popovoy ta in., 2014 – Istoricheskaya urbanistika: teoriya i praktika: uchebnyk dlya vuzov [Historical urban studies: theory and practice: a textbook for universities] / pod red. Popovoy N.A., Ponomarevoy M.A. Rostov-na-Donu: Izdatelstvo Yuzhnogo federalnogo universiteta, 2014. 320 s. [in Russian]
- Rydzynskij, 1983 – Rydzynskij P. G. Krestyane i gorod v kapitalisticheskoy Rossii vtoroj poloviny XIX veka [Peasants and the city in capitalist Russia in the second half of the XIX century]. Moskva, 1983. 272 s. [in Russian]
- Shilova, 2010 – Shilova O. N. Povsednevnyaya zhizn provincialnogo goroda: k istoriografii voprosa [Everyday life of a provincial town: on the historiography of the question] // Vestnik Tomskogo universiteta. 2010. №4 (12). S. 124-126. [in Russian]
- Ekzempljarskij, 1958 – Ekzempljarskij P. M. Istoriya goroda Ivanova [History of the city of Ivanovo]: V 2 ch. Ivanovo, 1958. 396 s.[in Russian]

УДК 378.018.8:373.011.3-051:378.4(477.46)УДПУ"1930/2020"

Олена ДЖАГУНОВА,
orcid.org/0000-0003-2129-9761
кандидат історичних наук,
викладач кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(Україна, Умань)
o.dzhahunova@udpu.edu.ua

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ 1930-2020 РР. НА ПРИКЛАДІ УМАНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено історичні та історіографічні дослідження, які стосуються розвитку та реформування вищої педагогічної освіти загалом та Уманського державного педагогічного університету зокрема. Показано узагальнювальні праці вчених з історії вищої педагогічної освіти, про особливості становлення і розвитку педагогічних інститутів та діяльність їх структурних підрозділів і науково-педагогічних кадрів в Україні, зокрема на Черкащині. Проаналізовано праці, присвячені історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, де розглянуто окремі періоди діяльності інституту, його підрозділів та окремих викладачів.

Ключові слова: освіта, вища освіта, педагогічні заклади вищої освіти, Уманський педагогічний університет.

Olena Dzhahunova,
Candidate of Historical Sciences
lecturer of Ukraine's History Chair
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Ukraine)
o.dzhahunova@udpu.edu.ua

TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN PEDAGOGICAL EDUCATION OF 1930-2020 ON THE EXAMPLE OF UMAN PEDAGOGICAL UNIVERSITY: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

The article covers historical and historiographical researches, which are related to the development and reformation of higher pedagogical education in general and of Uman State Pedagogical University in particular. Generalized works of scholars on the history of higher pedagogical education, peculiarities of the formation, development of pedagogical institutions and the activities of their structural units, research and teaching staff in Ukraine, in particular in Cherkasy region have been examined (the first group). The works dealing with the history of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University have been analyzed, in which separate periods of the activities of the institute, its subdivisions and separate lecturers have been considered (the second group).